

TAMARA VRAŠTILOVÁ

VLADIMÍR HELFERT — TVŮRCE PROFILU ORCHESTRÁLNÍHO SDRUŽENÍ V BRNĚ

Dovolte, abych začala svůj referát na téma *Vladimír Helfert — tvůrce profilu Orchestrálního sdružení v Brně* několika otázkami:

Co vedlo univ. prof. dr. Vladimíra Helferta k dirigentské práci v Orchestrálním sdružení? Jaký byl zpětný vliv Orchestrálního sdružení na Vladimíra Helferta? Jaký byl Vladimír Helfert dirigent?

Vyřešit a plně zodpovědět tyto otázky, kterým bylo až dosud věnováno málo pozornosti, je v krátkém časovém limitu velmi nesnadné. Přesto se pokusím ve svém příspěvku o určitou analýzu daných problémů.

Na začátku nechť promluví fakta:

V letech 1920—1939 uskutečnilo Orchestrální sdružení pod vedením Vladimíra Helferta 135 koncertů, což činí průměrně 7 koncertů za rok. Provedlo 87 děl od 31 českých autorů a 45 děl od 18 cizích autorů. Celkem nastudovalo Orchestrální sdružení 132 děl od 49 autorů. Vladimír Helfert dirigoval 83 koncerty, hosté 54 koncerty. Za celé období byla Smetanova díla koncertně provedena 60× (průměrně 3× za rok). „Má vlast“ byla uvedena 42×, 27× v Brně, 15× na venkově. Nejčastěji byla hrána v sezóně 1923—1924, 6× v Brně, 12× na venkově.

Z uvedených statistik vyplývá, že činnost Orchestrálního sdružení byla velmi bohatá a že se Orchestrální sdružení podílelo velkou měrou na rozvoji hudební kultury mezi dvěma světovými válkami. Svým charakterem a činností, hlavně interpretací české hudby, stalo se ojedinelým tělesem svého druhu na Moravě. Je tudíž opravdu na čase všimnout si podrobněji práce Orchestrálního sdružení zvláště proto, že jeho profil utvářel po 19 let dr. Vladimír Helfert.

Vznik Orchestrálního sdružení se datuje k roku 1902, kdy se utvořil ochotnický *Kroužek přátel hudby*, přejmenovaný o rok později na *Hudební kroužek Besedy starobrněnské*. V roce 1906 byl kroužek zrušen a místo něho byl ustanoven na valné schůzi 9. června 1906 spolek *Orchestrální sdružení v Brně* (název setrval až do roku 1945).

V době I. světové války byla činnost zastavena. Obnovena byla teprve příchodem bratří Helfertů do sdružení. Dr. Jaroslav Helfert se stal předsedou Orchestrálního sdružení (v orchestru hrál I. housle). Dr. Vladimír Helfert byl zvolen roku 1920 dirigentem Orchestrálního sdružení.

Zaostalé brněnské hudební prostředí bylo živnou půdou pro Helfertovy

snahy a cíle, urychlilo osamostatnění a uznání jeho osobnosti. Plně mohl realizovat a do posledního detailu produkovat plány, nastíněné již během války v Praze, tzn. vytvořit v Brně kulturní středisko hudebního života. Úkol, prokázat naší kultuře co nejplatnější služby, pojal jako sobě nejvládnější, jako své poslání. Byl jeden z mála vědců, kteří aktualizovali v nové situaci humánní tradici české kultury. Svým postojem a přístupem splňoval Vladimír Helfert požadavky oné filozofie zdokonalitelnosti a pokroku, jež kladla otázku člověku jakožto bytosti tvořivé. Proto je nutno zdůraznit prvek všestrannosti a harmonického rozvoje Helfertovy osobnosti, který ho stavěl do pozice ideálu antického člověka (v té době zcela atypické).

V tomto mimohudebním, „lidském“ zorném úhlu vidím klíč k pochopení Helfertovy osobnosti, a tím i k výše uvedeným otázkám. Pomocí tohoto klíče můžeme vysvětlit i Helfertovo působení v Orchestrálním sdružení a jeho dirigentskou činnost.

Vladimír Helfert se nikdy nestal profesionálním dirigentem a nikdy nedosáhl profesionální dirigentské technické úrovně, třebaže to bylo jeho snem. Jak sám řekl ve své práci *Moje literární plány* (in: Hovory tužkou, Praha 1956, str. 77): „Pro mne dirigentství nebylo nikdy pouhé taktování nebo reprodukování. Dirigentství bylo a je moje umělecká vášně. Vždyť já, když mně bylo asi 14 let, chtěl jsem na konservatoř a věnovat se jedině hudbě a maminka tehdy mně nedovolila. Bylo to snad dobře, ačkoliv jsem přesvědčen, že bych v uměleckém světě si byl vydobyl svým dirigentstvím vynikající postavení. Ale i tak jsem se dostal ke splnění této mé touhy v brněnském Orchestrálním sdružení, jemuž vždy za to budu vděčen.“ Velkým vzorem pro Vladimíra Helferta byl dirigent L. V. Čelanský, kterého si nesmírně vážil a jehož dirigentské mistrovství bylo pro Helferta vysoce autoritativní. V roce 1923 přizval Vladimír Helfert Čelanského k řízení prvního provedení *Mé vlasti* Orchestrálním sdružením. Pohostinsky působil Čelanský v orchestru až do roku 1931.

Helfertova činnost v ochotnickém Orchestrálním sdružení nebyla otázkou jeho osobního prospěchu, nebyla založena jenom na vědomí poslání angažovat se v této umělecké oblasti a přinést něco nového, ale především na opravdové hluboké lásce k hudbě. Jinak těžko vysvětlíme skutečnost, že Helfert navštívil všechny koncerty sám a pro veřejná vystoupení přenechával řízení orchestru hostujícím dirigentům. S trpělivostí cvičil v orchestru takt po taktu, dřel každou notu, aby dosáhl potřebného efektu. Byl si vědom toho, že s ochotnickým souborem nemůže dosáhnout úrovně profesionálního symfonického tělesa. Hráči nemohli přistupovat k interpretaci skladeb jako profesionálové, tzn. hrát na koncertech z listu, načisto, maximálně s jednou přípravou zkouškou.

Vladimír Helfert vždy uplatňoval demokratické hledisko v orchestru. „Od pikoly až po tympány – všichni stejně,“ říkával, a ke všem také zachovával stejné zásady a kamarádský přístup. Helfert dokázal svým vystupováním a vysoce pedagogickým přístupem strhnout hráče pro věc, dokázal z orchestru udělat těleso, které mohlo vystupovat na veřejnosti, aniž se muselo obávat neúspěchu.

Zkoušky neprobíhaly pouze jako technická cvičení právě nastudovaného díla, ale Helfert řadil do programu již zvládnuté skladby, aby dlouhodobě a unavující procvičování hráče neodradilo. Při jedné zkoušce po přehrání

známé skladby Helfert prohlásil: „Z not, které nám upadly pod pult, by vznikla úplně nová symfonie.“ Z toho je vidět, jaké mravenčí práce a trpělivosti si vyžádalo úplné nastudování skladby.

Po roce 1933 upustil Helfert od dosavadní tradice Čelanského a dospěl k vlastnímu pojetí reprodukce, obzvláště v *Mé vlasti*. Nejnápadnější rysy interpretace byly vřelost a monumentalita.

Často byl kritizován Helfertův dirigentský projev. Jak jsem se již zmínila, Vl. Helfert nedosáhl nikdy dirigentské dokonalosti. Lze to vysvětlit faktem, že Helfert nedisigoval žádné jiné těleso než Orchesterální sdružení.

Proč byl Vladimír Helfert s Orchesterálním sdružením tak úspěšný?

Hráči sdružení znali dokonale dirigentovu představu o díle, jeho vůli a přání z desítek zkoušek, takže reagovali na osobitá dirigentova gesta naprosto přesně a citlivě. „Romantický dirigent“, jak ho všichni nazývali, je dovedl vždy strhnout. Dirigoval podle dané atmosféry a chvíle. Opakované podání děl nebylo nikdy stejné. Největší dokonalosti v reprodukci dosáhl Vl. Helfert v *Mé vlasti* — jednak stálým opakováním díla, jednak proto, že znal partituru nazpaměť a že *Má vlast* znamenala pro něho vrchol umělecké tvorby i interpretačního umění.

Při jednom z koncertů *Mé vlasti* se Vl. Helfert nechal unést tóny Tábora a závěrečný úder tympanů dal nastoupit o takt dříve. Všichni do jednoho reagovali přesně na předčasné gesto, a tak závěr skladby dopadl dobře. Tato spíše humorná epizoda jen dokazuje, jakou autoritou byl Helfert pro členy orchestru a jak pevnou vazbu dokázal vytvořit se svým tělesem — což je vlastností jen dobrého dirigenta.

Jako člen výboru Orchesterálního sdružení sestavoval programy, vybíral skladby podle určité linie, myšlenky a stylu, aby obecenstvo postihlo ideu pořadu. Prováděl díla mladých českých i cizích autorů. Od počátku se věnoval v Orchesterálním sdružení doprovodem sólistů. Zval pohostinsky jiné dirigenty k řízení Orchesterálního sdružení za účelem dalšího uměleckého rozvoje orchestru a dával tím možnost uplatnění mladým dirigentům. Při řízení orchestru se vystřídali dirigenti jako: L. V. Čelanský, J. Kvapil, L. Kundera, K. Nedbal, Fr. Neumann, F. Vach, B. Bakala, V. Petrželka, J. Janota, Vl. Štědroň, B. Liška aj.

Roku 1926 zavádí tzv. nedělní populární koncerty, jejichž cílem bylo poskytnout nejširším vrstvám styk se symfonickou hudbou za dostupnou cenu. Vždy den před koncertem pronesl do rozhlasu výklad o obsahu díla. Helfert tak vhodnou volbou programu šířil porozumění pro cennou hudbu i v nejširších kruzích, což bylo důležitým kulturním jevem v moravském hudebním životě. Jeho cílem, jak sám říkával, bylo umožnit dělnictvu a lidu co nejintimnější styk s uměním, neboť právě toto umění musí obohacovat a dávat pravé štěstí všem lidem a hlavně těm, kteří svou úmornou prací kladou základy dnešní i budoucí civilizací, a dělnictvu.

Hned od příchodu do Brna přinesl Helfert myšlenku postupného nastudování některých Smetanových děl a pokud možno nejaktivnější účasti na oslavách Smetanova jubilejního roku 1924. Brno dosud postrádalo opravdové smetanovské tradice, ba co více, nezažilo dosud hudebního novoromantismu. Snahy o domácí směr byly příliš úzké, nebo zaměřeny proti Smetanovi. Pěvecké sdružení moravských učitelů a Filharmonická beseda prováděly sice Smetanova díla, ale jejich prostředky vylučovaly, aby zalo-

žily smetanovskou tradici v provádění stěžejních Smetanových děl — oper a symfonických básní. A tak Brno nemělo smetanovskou tradici až do roku 1923, kdy Orchestrální sdružení provedlo poprvé 29. 1. celý cyklus Smetanovy *Mé vlasti*.

Tento rok se stal důležitým pro hudební kulturu i jinak. Orchestrální sdružení po vystoupení v Brně vyjíždělo do okolí Brna — na venkov. Postupně navštívilo Třebíč, Vyškov, Blansko, Boskovice, Ivančice, Tišnov, Moravskou Třebovou, Náměšť, Kroměříž a šířilo českou hudbu, hlavně Smetanu, a uvádělo tato díla tam, kde doposud nebylo možné hostit profesionální orchestr. Jaký význam přikládala moravská města účasti Orchestrálního sdružení na oslavách B. Smetany, je patrné z četné korespondence. V dopisu Místní osvětové komise v Moravské Třebové ze dne 16. 1. 1924, adresovanému Orchestrálnímu sdružení, čteme: „Na provedení *Mé vlasti* klademe obzvláště velkou váhu. Žijeme snad zde v nejněmečtějších městě na Moravě. Uskutečnění koncertu by mělo neobyčejný význam pro zdejší český život...“

V roce 1933 navazuje Vl. Helfert na předešlou linii a zavádí pořádání koncertů z děl starých českých mistrů (H. Voříšek, J. Benda, V. Pichl). Šest let poté provádí Vl. Helfert slavnou *Mou vlast* nejen pro potřebu, ale pro posilu českého člověka v nastávajících těžkých dobách nacistické okupace. „Dnes jediné dílo, které musíme hrát, je Smetanova *Má vlast*. Jí musíme vnést do obecenstva víru v lepší budoucnost a jí musíme rovnat lidem páteře!“, říkával. Původně plánované provedení *Mé vlasti* ze 17. března bylo přeloženo na 27. duben. Dne 27. dubna byla *Má vlast* hrána pro studentstvo a 28. dubna pro veřejnost. Na všeobecnou žádost byla *Má vlast* provedena ještě 17. května pro dělnictvo. Dne 4. června 1939 řídil Helfert *Mou vlast* v Blansku v sokolovně. Poslední provedení *Mé vlasti* pod Helfertovým vedením se uskutečnilo 10. června 1939 v Kroměříži, kde se projevilo poslání díla nejokázaleji. Na závěr slavnostního provedení zpívali nadšení posluchači hymnu, a to za řízení profesora doktora Vladimíra Helferta, který se přitom obrátil do publika, aby svou taktovkou ovládl celý ten spontánní sbor.

Po zákazu univerzitního působení zdržoval se Helfert mimo Brno, ale stále byl posilou a duchem tam, kde měl své pevné místo — v centru kulturního dění.

Devět dní po osvobození naší vlasti umírá.

Z piety a úcty k dirigentu Vl. Helfertovi se Orchestrální sdružení sloučilo se Symfonickým brněnským orchestrem v jedno těleso a vzalo si do štítu název *Helfertovo orchestrální sdružení*. (K sloučení došlo na valné hromadě Orchestrálního sdružení dne 5. 1. 1946.)

Velké osobnosti většinou zanechávají budoucím generacím odkaz, k jeho pokračování a vyplnění. Je tedy na nás, abychom dovedli realizovat Helfertovu výzvu: „Buďme nadále tím, čím stojíme a padáme: jedinou rodinou, která je poutána pevným svazkem čínorodé lásky k umění a ke společné myšlence.“

VLADIMÍR HELFERT -
DER SCHÖPFER DER BRÜNNER KONZERTVEREINIGUNG
„ORCHESTRÁLNÍ SDRUŽENÍ“

In den Jahren 1920—1939 dirigierte Vladimír Helfert als Leiter der Brünner Konzertvereinigung „Orchestrální sdružení“ 135 Konzerte. Smetanas symphonischen Zyklus Mein Vaterland führte er zweiundvierzigmal auf, am häufigsten in der Saison 1923/24. Er wurde zwar niemals Berufsdirigent und erreichte kaum professionelles Niveau, aber das Dirigententum war seine „künstlerische Leidenschaft“. Die Spieler des Orchesters kannten vollendet Helferts Vorstellung der aufgeführten Werke und reagierten genau auf seine Weisungen. Am besten interpretierte Helfert Smetanas Mein Vaterland, führte aber auch Werke junger tschechischer und ausländischer Komponisten auf. Im Jahr 1926 begann er in Brünn die „Populären Sonntagskonzerte“ zu dirigieren und bot damit breitesten Schichten die Möglichkeit, für erschwingliche Eintrittspreise wertvolle symphonische Musik kennenzulernen. Einen Tag vor jedem dieser Konzerte hörte man seine Einführung im Rundfunk. Wie er selbst sagte, wollte er den Werktätigen, und dem Volke überhaupt, die engsten Kontakte mit der Kunst bieten. So wurde Vladimír Helfert zu einem der Vorkämpfer für eine neue Ansicht auf die Beziehung zwischen der Musik und breiten Hörerschichten, vor allem aus den Reihen der Arbeiterschaft.

